

УДК 21.161.2-6.09.

Наталія Ліцкевич

КРИМСЬКИЙ ЕПІСТОЛЯРІЙ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Аналізується епістолярний доробок Лесі Українки за часи перебування в Криму, виявляється його специфіка та узагальнюються найбільш вагомі теми і проблеми.

Ключові слова: епістолярій, літературний задум, художній переклад, літературна критика, образні вислови.

Останнім часом в українській літературі відкривається все більше і більше нових сторінок, література і літературний процес розглядаються у різних аспектах, більш глибоко й об'єктивно.

Унаслідок цього важливим є новий погляд на епістолярну спадщину українських письменників, бо, як дуже влучно підкреслює Оксана Сліпушко, „епістолярій є джерелознавчим матеріалом для істориків літератури у вивченні літературного процесу”. Адже „літературний процес – це не лише написання художніх творів, а можливості письменників на сторінках преси і в листах обговорювати всі насущні проблеми. Читати твори письменника слід паралельно із його листами відповідного періоду. Епістолярна спадщина – це жива історія нашої літератури” [2, 293].

Для нас є дуже цікавим в цьому плані здобуток у цій сфері геніальної письменниці Лесі Українки. Її творчість досить багатогранна. І, як зазначає О. Т. Гончар, до головних творчих надбань поетеси – „чудових поем, драматичних творів, лірики, статей, слід залучити і її багатогранну епістолярну спадщину” [5, 11].

Життя письменниці минало у постійних подорожах по місцях лікування. Тяжка невиліковна хвороба завдавала їй великих страждань. І листування в ці часи було для неї чи не єдиною розрадою.

Значну частину епістолярної спадщини поетеси займають листи, написані під час її перебування в Криму. Авторка неодноразово приїздила до цієї благодатної землі, з якою її пов'язувало чимало яскравих сторінок життя. Тут письменниця написала велику кількість художніх творів різних жанрів, тут в неї визрівали нові творчі задуми. Крім того, за часи перебування на кримській землі нею написано чимало листів до видатних громадських діячів, друзів, знайомих, до членів своєї родини. За кримськими сторінками епістолярного доробку Лесі Українки можна простежити деякі риси літературного процесу України.

Загалом на цей час виявлено й опубліковано 105 листів Лесі Українки кримського періоду. Вони охоплюють три різних відрізки життя і творчості поетеси: 1) 1890–1891 рр.; 2) 1897–1898 рр.; 3) 1907–1908 рр.

Листи письменниці за своїм характером різноманітні. Одні з них послідовно відтворюють певний період життя і творчості авторки. Інші мають особистий характер, висвітлюють її побут, переживання, почуття. Ще інші ділові, в яких ідеться про літературні задуми, особливості праці, успіхи та невдачі. Але всі вони мають неабияку цінність для розкриття і відтворення повної картини життя і творчості Лесі Українки.

В. Ф. Святовець зазначає, що Леся Українка, як і інші геніальні митці, вміла з кожним адресатом спілкуватися на властивій йому „хвилі”, тобто перебувати в колі його думок, інтересів, враховуючи при цьому симпатії та антипатії адресата. Тому і природно, що зміст, тональність і взагалі їх стиль багато залежить від особи, якій адресувався лист [5, 16].

Аналізуючи епістолярний доробок поетеси, можна виділити найбільш важливі теми і проблеми, які її хвилювали. Так, у багатьох кримських кореспонденціях авторка ділиться особливостями своєї праці, подає цінний коментар до ряду своїх творів. Наприклад, у листі від 12–15 липня матері вона розповідає про свої „улітні справи” (тобто літературні.– *Н. Л.*): «Я потроху уліти

пишу: написала один „легкоскрилений” шматочок „Місячної легенди” та ще написала вставну главу до „Жалю”» [4, 57].

Леся Українка, перебуваючи в Криму, взялася за написання драматичної поеми під робочою назвою „Скульптор”. У листі від 23 вересня 1907 року вона повідомляє матері: «...Я заходилася кінчати не тільки ту драму, що сей рік почата („Руфін і Прісцілла”), але й давно почату та відложену в довгий ящик драму про скульптора серед пуритан» [4, 248].

У січні 1898 р. Леся Українка працює над своїм першим великим твором за класичним сюжетом „Іфігенія в Тавриді”. Про це згадується в листі від 2 лютого 1898 р. до матері: «„Іфігенію”, бачиш, посилаю, вона вже днів три як написана, та я все не могла зібратись переписати» [4, 11].

У листі від 16 лютого 1908 р. знову до матері вона пише: „...Написала якесь оповідання, що й досі йому назви не доберу, а тепер воно лежить” [4, 263]. У цьому ж листі письменниця повідомляє про новий задум: «Хочеться, ... написати маленьку повість для твоєї „Молодої України”, ніби історичну, з татарсько-українських часів (приятель малого українця – сина бранки і татарочки-селянки)» [4, 263].

І таких прикладів, систематизуючи листування письменниці, можна знайти чимало.

Листи, в яких ідеться про літературні задуми, дуже цінні для відтворення літературного процесу того часу. Про це дуже влучно сказав П. М. Попов: „Листи – частина життя людини, а листи, писані в літературних, мистецьких, наукових справах, це – частина історії літератури, мистецтва, науки. За своїм джерелознавчим значенням листи близькі до мемуарів, записок, але цінніші за них, бо хоч писані часто похапцем, та завжди в найтіснішому зв’язку з своїм часом, з живою дійсністю” [5, 19].

Помітне місце в листах Лесі Українки відводиться роздумам над оцінкою її творів тогочасною критикою. Так, у листі від 22 червня 1891 р. до М. І. Павлика поетеса зазначає: «Пригадала собі те, що ви писали про повість „Жаль”, добре, що з вас такий

одвертий критик... Але я не у всьому з вами погоджусь...» [4, 53]. А в листі від 3 квітня 1908 р. до матері вона пише: «Ах, сміхота було мені читати рецензії на мою „Кассандру”. А Перець, певне, ніяких віршованих драм не знає... От, не може мені „критика” навіть хвалою догодити...» [4, 268].

Крім цього, Леся Українка виявляє себе і як талановитий літературний критик. У листі від 7 листопада 1897 р. до матері вона відмічає: «...Я читала сьогодні ... рецензію на „Ваву” і „Пашеньку” – панські драми, щось вони мені не конечне...» [4, 140]. В листі від 3 квітня 1908 р. матері критикує російську літературу: «Читала „Шиповник”, „Землю”, „Знание” і „содержание оных” здебільша не „одобрила”. Да, оскудение... Удручає в російській літературі не стільки порнографія, скільки сумбурні і безпомічні думки...» [4, 267].

Як зазначає Д. М. Кузик, Леся Українка постійно дбала про розширення зв'язків української літератури з прогресивними літературами світу. Одним із важливих засобів зміцнення цих зв'язків вона вважала художній переклад [3, 51]. Про це свідчать і деякі кореспонденції, написані з Криму. В листі від 19 квітня 1898 р., адресованому матері, авторка згадує: «Вчора почала перекладати „Каїна” Байрона, дуже мені хочеться послати шматочок його в Київ. Як прочитаєш його, то пошли Стешенкові, бо тож ми з ним наважилися в Спілку вступити для перекладів Байрона...» [4, 199]. А в листі від 11 квітня 1898 р. до матері: «Якось я переклала першу сцену „Макбета” – пришло тобі через наших. Може бути, перекладу шматочок „Манфреда” або „Каїна”, то теж пришло. Переклади не так все-таки томлять, як свої „уліти”, надто коли білий вірш» [4, 196].

Не меншої уваги заслуговують і листи, в яких знаходимо яскраві картини кримської природи. Так, у листі від 25–26 грудня 1897 р. до матері письменниця досить виразно описує зиму: «У нас оці два дні – зима. Дуже чудно, навіть якось смішно дивитись, як на лаврах та кипарисах лежать білі платочки снігу, так і здається, що се хтось понакладав на них

вати, граючи в „зиму”» [4, 163]. А 5 липня 1891 р. у листі до матері поетеса згадує: „Позавчора налетів такий шквал дощовий, що море з небом змішалось...” [4, 55].

Світлана Кочерга пише, що в листах Лесі Українки зустрічаються чарівні морські ескізи, які дають можливість бачити море в будь-яку погоду. Слово, надихане морем, зайняло почесне місце в художній творчості письменниці [1, 10]. Поетеса добре знала Чорне море, деякий час воно було її притулком і розрадою, тому не дивно, що в її листах ми знаходимо його опис. Так, у листі до сестри (серпень 1897 р.) Леся Українка змальовує: „...Море, як дзеркало, і їздити по ньому се просто втіха, варта богів” [4, 127]. А в листі від 2 лютого 1898 р. розповідає матері: „В сю хвилину море синє, аж фіолетове...” [4, 173].

Цікавими є також листи поетеси, в яких вона торкається проблем театру. Оксана Сліпущко вважає, що для Лесі Українки театр – це сфера життя інтелігенції, якій вона надавала великого значення, бо бачила в ній можливості вияву національного світовідчуття [2, 299]. Ця частина епістолярію кидає яскраве світло на тогочасний український театр. Так, у листі від 5 жовтня 1897 р. до матері авторка радіє: „Ми будемо мати theatre Libre (незалежний театр – *Н. Л.*)? Дай Боже! Та коли се буде?” [4, 133]. До своїх творів драматичного жанру письменниця ставилася з особливою вимогливістю. Тому, коли в Києві, в літературному товаристві готувалася до постанови драма „Блакитна троянда” – перша спроба Лесі Українки в драматургії, а вона перебувала в цей час у Криму, поетесу постійно турбував її дебют. У листі від 7 листопада 1897 р. авторка цікавиться цією постановкою: «Напиши, в якому „положени и состоянии” постановка моєї драми. Хто, де і коли має ставити її?» [4, 138], або в листі від 5 березня 1898 р. матері повідомляє: „Мені дуже приємна звістка, що Заньковецька береться за роль Люби... Кращої за неї української артистки я не знаю...” [4, 181].

Перебуваючи в Криму, Леся Українка була зайнята літературними справами, але разом з цим вона не цуралася й життєвих перипетій, відвідувала театр, зустрічалася з діячами літератури і культури. 7 листопада 1897 р. вона розповідає матері: «Позавтрьому тут в театрі Гарін і Станюкович мають прилюдно читати свої „уліти”, піду послухаю, які-то літературні вечори „у здешного Государя” бувають, воно ж, до речі, й розривка буде». В листі від 1 травня 1898 р. до матері повідомляє про зустрічі і розмови з Заньковецькою та іншими акторами з трупи Садовського, які в цей час проживали в Ялті.

Здебільшого кореспонденції Лесі Українки, як зазначає В. Ф. Святовець, можна віднести до автобіографічних матеріалів, у яких вона день за днем подає найрізноманітніші відомості про особисте життя та діяльність, розповідає про своє оточення [5, 19].

Фізичний та духовний стан Лесі Українки спричинив появу в її листах і чимало сумних моментів. Наприклад, в листі від 21 лютого 1908 р. до М. М. і Б. Д. Грінченків поетеса говорить: «Ну, а таким, як я, либонь ніякий Крим не допоможе: „не було змалку, не буде й до останку”» [4, 266], або в листі до матері від 2 липня 1897 р. пише: «Сама я тут живу, наче якась „животная троянда”» [4, 120]. Однак з інших листів ми бачимо, що авторка мала надію на краще: „Коли у мене справді є талан, то він не загине,— то не талан, що погибає від туберкульозу чи істерії!!! Нехай і заважають мені сі лиха, але зате, хто знає, чи не кують вони мені такої зброї, якої нема в інших, здорових людей” (12.03.1898 р.) [4, 186].

В. Ф. Святовець аналізуючи епістолярій Лесі Українки, загалом помічає, що для листів письменниці характерне багатство образних висловів. У них є велика кількість прислів'їв, приказок, крилатих висловів, які мають фольклорне та літературне походження. Нерідко вони наводяться тими іноземними мовами, з яких запозичені [5, 16].

Такі ж приклади ми знаходимо і в її кримських кореспонденціях. Так у листі від 26 серпня 1897 р. до сестри письменниці зазначає: «Резолюції сієї я чекаю зо дня на день, і все „нет козы с орехами”...» [4, 128]. Або в листі від 2 жовтня 1897 р. до матері вона говорить: «Коли б не прийшлося моїй „Троянді” прийняти раду Горация: “Novem annos prematur” („На дев’ять років хай буде відкладено” (лат.), тільки ж троянда за такий довгий час може зав’янути і засохнути» [4, 133]. І таких прикладів чимало.

Розглядаючи і аналізуючи листи Лесі Українки, можна помітити наскільки вони важливі для розуміння її творчого шляху, стосунків з митцями, родиною, сприйняття поетесою прекрасного, і загалом для окреслення сутності великої письменниці.

Література

1. Кочерга С. О. Леся Українка – мариніст // Українське літературознавство.– Л., 1990.– Вип. 55.
2. Кочерга С. О. Листи так довго йдуть...– К.: Просвіта, 2003.– 308 с.
3. Кузик Д. М. Леся Українка про художній переклад // Українське літературознавство.– Л., 1993.– Вип. 57.
4. Українка Леся. Кримські спогади.– Сімф.: Таврія, 1986.– 304 с.
5. Святовец В. Ф. Епістолярна спадщина Лесі Українки.– К.: Вища шк., 1981.–184 с.

Litskevych N. Lesya Ukrainka’s Crimean Epistolary.

The article has been devoted to the discerning and analyses of letter legacy of Lesya Ukrainka during her staying in Crimea, its specifics is defined and the most important subjects and problems, that were lit in the Crimean correspondence are generalized.

Key words: letters, literature conception, artistic translation, literature criticism, figures of speech.